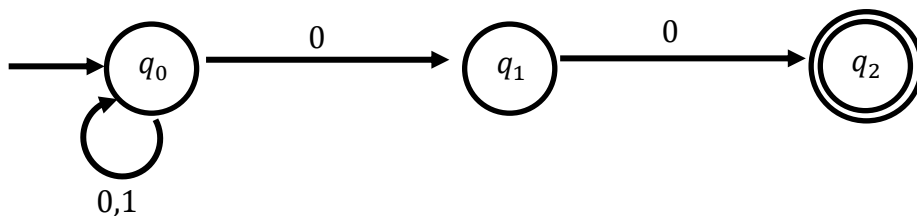

הרצאה 3: אוטומטים סופיים לא דטרמיניסטיים

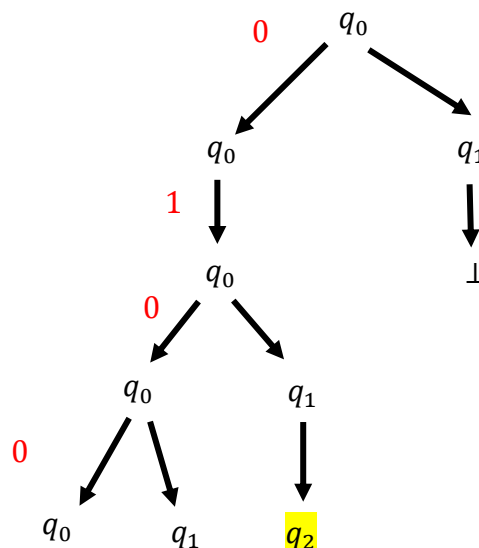
Based on previous iterations of this course, given by Nir Bitansky, Rotem Oshman, Iftach Haitner, and Omer Paneth.

מרצה: אורי שטמר

בהרצאה הקודמת דיברנו על אס"דים שהם תוכניות עם מס' מצבים הקוראות את הקלט בסטרימינג. דיברנו על שפות רגולריות שהן שפות המתקבלות ע"י אוטומטים. הגדרנו כמה פעולות על שפות (איחוד, שרשור וכו') וטענו שהן משמרות רגולריות. הוכחנו לאיחוד וראינו שעבור שרשור קשה יותר להוכיח. זה הוביל אותנו לדבר על אסל"ד.

תזכורת: דוגמה לאסל"ד

ריצה על קלט 0100:

תזכורת: אוטומט סופי לא-דטרמיניסטי מינוס (אסל"ד-) הוא חמישייה $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ כאשר:

- Q קבוצה סופית (לא ריקה) של מצבים
- Σ אלפאבית
- $\delta: Q \times \Sigma \rightarrow 2^Q$
- $S \subseteq Q$ קבוצת מצבים תחיליים
- $F \subseteq Q$ קבוצת מצבים מקבלים

(הערה: "מינוס" כי עוד לא טיפלנו במעברים ספונטניים)

כשדיברנו על אס"דים, הגדרנו פונק' מעברים מורחבת שאמרה לנו: "לאן אגיע אם אני נמצא במצב q וקורא מילה x ". אבל כשאנחנו מדברים על אסל"דים אז לפונק' המעברים המורחבת יהיה תפקיד טיפה אחר: במקום לומר לנו לאן נגיע היא תגיד לנו לאן אנחנו יכולים להגיע

הגדרה: יהי $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ אסל"ד. פונקציית המעברים המורחבת $\hat{\delta}: 2^Q \times \Sigma^* \rightarrow 2^Q$ מוגדרת בצורה רקורסיבית:

- עבור המילה הריקה ε , לכל $T \subseteq Q$ מתקיים $\hat{\delta}(T, \varepsilon) = T$
- לכל $n \geq 0$, $x \in \Sigma^n$, $\sigma \in \Sigma$, $T \subseteq Q$ מתקיים

$$\hat{\delta}(T, x\sigma) = \bigcup_{q \in \hat{\delta}(T, x)} \delta(q, \sigma)$$

אפשר לחשוב על זה כך: קודם נקרא את x ונראה מהי קבוצת כל המצבים שאפשר להגיע אליהם מהמצבים ב- T כאשר אנחנו קוראים רק את x . זה $\hat{\delta}(T, x)$. עכשיו נעשה עוד צעד אחד: מתוך כל מצב בקבוצה הזאת, נעשה עוד צעד אחד עם σ ונראה לאן נוכל להגיע.

עכשיו נוכל לומר מתי אסל"ד מקבל מילה:

הגדרה: אסל"ד- $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ מקבל מילה $x \in \Sigma^*$ אם $\hat{\delta}(S, x) \cap F \neq \emptyset$.

באופן שקול: N מקבל $x \in \Sigma^n$ אם קיימים $q_0, q_1, \dots, q_n \in Q$ כך ש-

- $q_0 \in S$
- לכל $i \in [n]$ מתקיים $q_i \in \delta(q_{i-1}, x_i)$
- $q_n \in F$

ובאופן טבעי,

הגדרה: השפה של N היא אוסף המילים ש- N מקבל. מסומנת כ- $L(N)$.

עכשיו נוכל להוכיח את המשפט שציינו בהרצאה הקודמת שאומר שאס"דים ואסל"דים הם שקולים

משפט: לכל אסל"ד- N קיים אס"ד A כך ש- $L(N) = L(A)$.

רעיון ההוכחה: באסל"ד-, בכל פעם שקוראים אות עוברים מקבוצת מצבים נוכחית לקבוצה אחרת (לפעמים ריקה). בהתאם נוכל לבנות אס"ד שמצביו הם תתי קב' של מצבי האסל"ד-.

בפרט, לכל $x \in \Sigma^*$ מתקיים:

$$x \in L(A)$$

אם

$$\hat{\delta}_A(\langle S_N \rangle, x) \in F_A$$

אם (לפי הטענה)

$$\langle \hat{\delta}_N(S_N, x) \rangle \in F_A$$

אם (הגדרת F_A)

$$\hat{\delta}_N(S_N, x) \cap F_N \neq \emptyset$$

אם

$$x \in L(N)$$

את הטענה נוכיח באינדוקציה על אורך x .

בסיס: עבור $x = \varepsilon$ מתקיים

$$\hat{\delta}_A(\langle T \rangle, \varepsilon) = \langle T \rangle = \langle \hat{\delta}_N(T, \varepsilon) \rangle$$

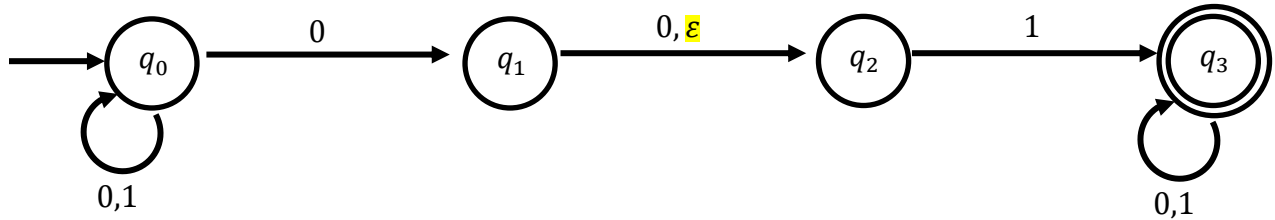
צעד: עבור $n \geq 0$, $x \in \Sigma^n$, $\sigma \in \Sigma$ מתקיים

$$\begin{aligned} \hat{\delta}_A(\langle T \rangle, x\sigma) &= \delta_A(\hat{\delta}_A(\langle T \rangle, x), \sigma) \\ &\quad \delta_A \text{ הגדרת} \\ &= \delta_A(\langle \hat{\delta}_N(T, x) \rangle, \sigma) \\ &\quad \text{ה.א.} \\ &= \langle \bigcup_{q \in \hat{\delta}_N(T, x)} \delta_N(q, \sigma) \rangle \\ &\quad \delta_A \text{ הגדרת} \\ &= \langle \hat{\delta}_N(T, x\sigma) \rangle \\ &\quad \delta_N \text{ הגדרת} \end{aligned}$$

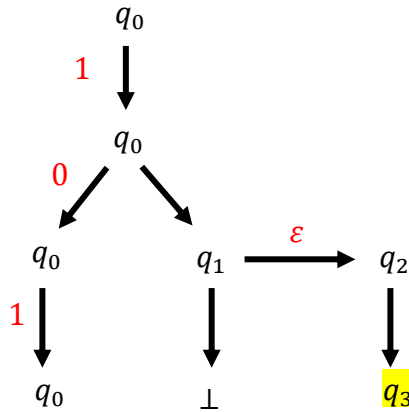
שימו לב: מס' המצבים של האס"ד שבנינו אקספוננציאלי במס' המצבים של האסל"ד- ממנו התחלנו.

מעברי ϵ

דוגמה:

ריצה על קלט 101:

סימון: $\Sigma_\epsilon = \Sigma \cup \{\epsilon\}$

הגדרה: אוטומט סופי לא-דטרמיניסטי (אסל"ד) הוא חמישייה $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ כאשר:

- Q קבוצה סופית (לא ריקה) של מצבים
- Σ אלפאבית
- $\delta: Q \times \Sigma_\epsilon \rightarrow 2^Q$
- $S \subseteq Q$ קבוצת מצבים תחיליים
- $F \subseteq Q$ קבוצת מצבים מקבילים

δ	0	1	ϵ
q_0	$\{q_0, q_1\}$	$\{q_0\}$	\emptyset
q_1	$\{q_2\}$	\emptyset	$\{q_2\}$
q_2	\emptyset	$\{q_3\}$	\emptyset
q_3	$\{q_3\}$	$\{q_3\}$	\emptyset

בדוגמה לעיל

כעת נרצה להרחיב את הגדרת $\hat{\delta}$ גם עבור מעברי ε . לשם כך נגדיר את המושג של סביבת- ε : אם הגעתי לאיזשהו מצב באוטומט שלי, לאיזה עוד מצבים אני יכול להגיע ממנו "בחינם"?

הגדרה: יהי $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ אסל"ד.

• עבור $q \in Q$, סביבת- ε של q מוגדרת להיות

$$E(q) = \left\{ q' \in Q : \begin{array}{l} \exists k \geq 0 \text{ and } q_0, \dots, q_k \in Q \text{ such that} \\ (1) \ q_0 = q \\ (2) \ \forall i \in [k] \ q_i \in \delta(q_{i-1}, \varepsilon) \\ (3) \ q_k = q' \end{array} \right\}$$

• עבור $T \subseteq Q$, סביבת- ε של T מוגדרת להיות

$$E(T) = \bigcup_{q \in T} E(q)$$

עכשיו אנחנו יכולים להרחיב באופן טבעי את ההגדרה של פ' המעברים המורחבת של שאסל"ד כדי לכלול מעברי אפסילון

הגדרה: יהי $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ אסל"ד. פונקציית המעברים המורחבת $\hat{\delta}: 2^Q \times \Sigma^* \rightarrow 2^Q$ מוגרת בצורה רקורסיבית:

• עבור המילה הריקה ε , לכל $T \subseteq Q$ מתקיים $\hat{\delta}(T, \varepsilon) = E(T)$

• לכל $n \geq 0$, $x \in \Sigma^n$, $\sigma \in \Sigma$, $T \subseteq Q$ מתקיים

$$\hat{\delta}(T, x\sigma) = E\left(\bigcup_{q \in \hat{\delta}(T, x)} \delta(q, \sigma)\right)$$

הגדרה: אסל"ד $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ מקבל מילה $x \in \Sigma^*$ אם $\hat{\delta}(S, x) \cap F \neq \emptyset$.

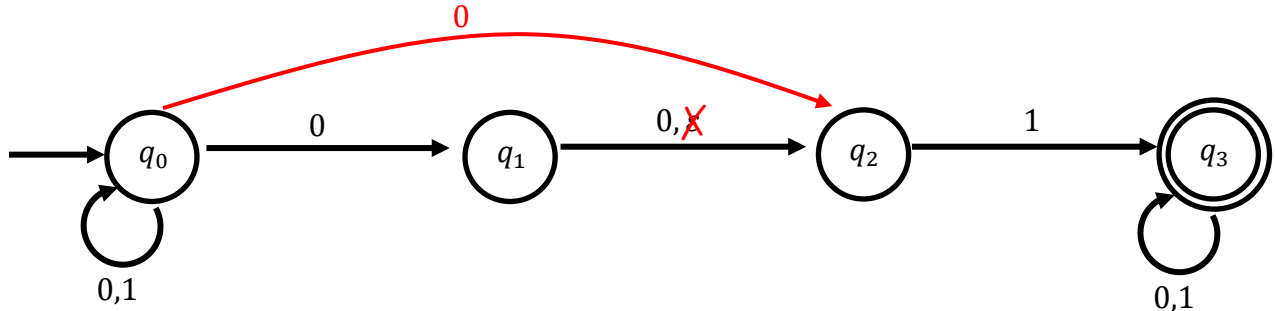
באופן שקול: N מקבל $x \in \Sigma^*$ אם קיים $k \geq 0$ וקיים $\tilde{x} \in \Sigma_\varepsilon^k$ כך ש- x מתקבל מ- \tilde{x} ע"י מחיקת כל ה- ε -ים וקיימים $q_0, q_1, \dots, q_k \in Q$ כך ש-

- $q_0 \in S$
- לכל $i \in [k]$ מתקיים $q_i \in \delta(q_{i-1}, \tilde{x}_i)$
- $q_k \in F$

טענה: לכל אסל"ד N (עם מעברי ε) קיים אסל"ד- N' (ללא מעברי ε) כך ש- $L(N) = L(N')$

מסקנה: לכל אסל"ד N (עם מעברי ε) קיים אס"ד A כך ש- $L(N) = L(A)$. בפרט, שפה היא רגולרית אם"ם קיים אסל"ד המקבל אותה.

רעיון הוכחת הטענה: נוסף "קיצורי דרך" לפונק' המעברים שלנו שיאפשרו לנו "לדלג" על מעברי אפסילון. דוגמה:

הוכחת הטענה:

יהי $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ אסל"ד. נגדיר אסל"ד- $N' = (Q, \Sigma, \delta', S', F)$ כאשר

$$\delta'(q, \sigma) = E(\delta(q, \sigma)), \quad S' = E(S)$$

על מנת להשלים את ההוכחה מספיק להראות כי לכל $T \subseteq Q$ ולכל $x \in \Sigma^*$ מתקיים

$$\hat{\delta}'(T, x) = \hat{\delta}(T, x)$$

עשו זאת בעצמכם, באינדוקציה על אורך x . הנה צעד האינדוקציה:

$$\begin{aligned} \hat{\delta}'(T, x\sigma) &= \bigcup_{q \in \hat{\delta}'(T, x)} \delta'(q, \sigma) &= \bigcup_{q \in \hat{\delta}(T, x)} \delta'(q, \sigma) &= \bigcup_{q \in \hat{\delta}(T, x)} E(\delta(q, \sigma)) \\ &\stackrel{\text{הגדרת } \hat{\delta}'}{=} &\stackrel{\text{ה.א.}}{=} &\stackrel{\text{הגדרת } \delta'}{=} \\ &= E\left(\bigcup_{q \in \hat{\delta}(T, x)} \delta(q, \sigma)\right) &= \hat{\delta}(T, x\sigma) \\ &\stackrel{\text{סדר פעולות}}{=} && \stackrel{\text{הגדרת } \hat{\delta}}{=} \end{aligned}$$

מ.ש.ל.

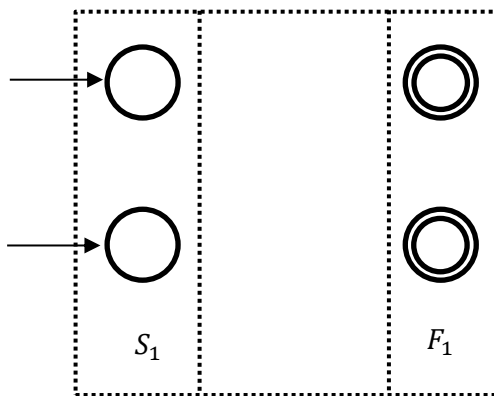
מענה נשכח מהמושג אסל"ד- ונחשוב רק על אסל"ד (עם מעברי ε).

סגירות לפעולות רגולריות בעזרת אסל"ד

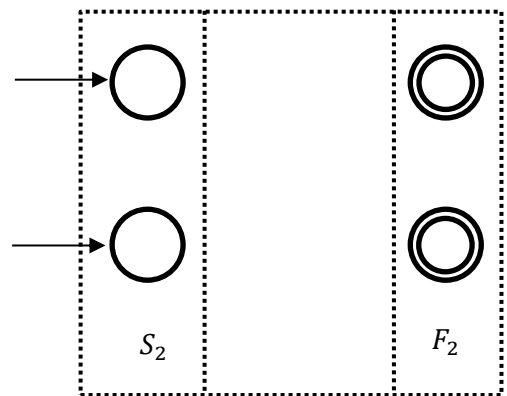
בשיעור שעבר ניסחנו כמה פעולות על שפות וטענו שהן משמרות רגולריות. כעת נראה כיצד להוכיח סגירות באמצעות אסל"ד. נתמקד בשלוש פעולות המכונות:

הפעולות הרגולריות: איחוד, שרשור, סגור-קליני

איחוד (הוכחה אלטרנטיבית):

$$N_1 = (Q_1, \Sigma, \delta_1, S_1, F_1)$$

$$N_2 = (Q_2, \Sigma, \delta_2, S_2, F_2)$$

* יתכן $S_i \cap F_i \neq \emptyset$. בציור זרים רק לשם נוחות הציור.

נניח בה"כ $Q_1 \cap Q_2 = \emptyset$. נגדיר $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ עבור האיחוד:

$$Q = Q_1 \cup Q_2$$

$$S = S_1 \cup S_2$$

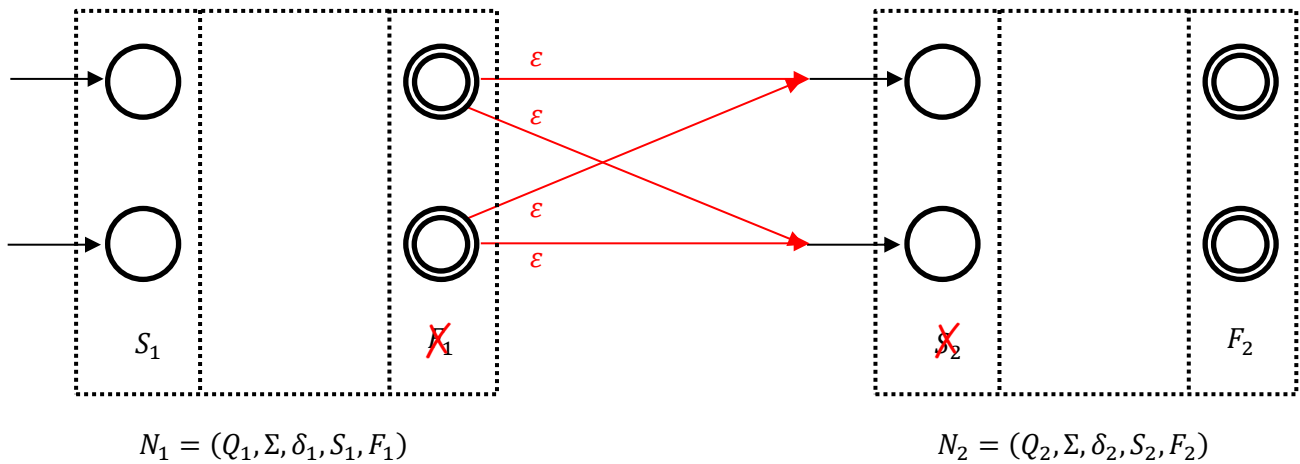
$$F = F_1 \cup F_2$$

$$\forall i \in \{1,2\}, q \in Q_i, \sigma \in \Sigma_\varepsilon: \delta(q, \sigma) = \delta_i(q, \sigma)$$

נכונות נובעת מההגדרות. עשו זאת בעצמכם!

שרשור:

$$L_1 L_2 = \{x_1 x_2 : x_1 \in L_1, x_2 \in L_2\}$$

באופן פורמלי: נניח בה"כ כי ב- N_1, N_2 אין מעברי ϵ (זה יפשט במעט את הבניה) וגם $Q_1 \cap Q_2 = \emptyset$.

נגדיר $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ באופן הבא:

$$Q = Q_1 \cup Q_2, \quad S = S_1, \quad F = F_2$$

"מעברי אות" בתוך כל אחד מהאוטומטים:

$$\forall i \in \{1, 2\}, q \in Q_i, \sigma \in \Sigma: \delta(q, \sigma) = \delta_i(q, \sigma)$$

"מעברי אפסילון" בין האוטומטים:

$$\forall q \in F_1: \delta(q, \epsilon) = S_2$$

נכונות:

⇐

יהיו $x \in L_1, y \in L_2$. נראה $xy \in L(N)$.

קיימים מצבים $a_0, a_1, \dots, a_n \in Q_1$ כאשר $n = |x|$, $a_0 \in S_1$, $a_n \in F_1$, $a_i \in \delta_1(a_{i-1}, x_i)$.
 בדומה, קיימים מצבים $b_0, b_1, \dots, b_m \in Q_2$ עבור y ו- $m = |y|$.

נסתכל על המחזורות $\tilde{z} = x\epsilon y \in \Sigma_\epsilon^*$ על סדרת המצבים
 $q_0 \dots q_k := a_0 \dots a_n b_0 \dots b_m$

קעת מתקיים ש- $q_0 \in S_1$, $q_k \in F_2$ ולכל i מתקיים $q_i \in \delta(q_{i-1}, \tilde{z}_i)$.

בפרט $xy \in L(N)$

⇒

תהי $z \in L(N)$. אזי קיים $k \geq 0$, קיים $\tilde{z} \in \Sigma_\varepsilon^k$ וקיימים מצבים $q_0 \dots q_k$ כך ש-

$$q_i \in \delta(q_{i-1}, \tilde{z}_i), \quad q_k \in F_2, \quad q_0 \in S_1$$

כאשר z מתקבל מ- \tilde{z} ע"י מחיקת ε -ים.

טענה: קיים $0 \leq j \leq k - 1$ כך שמתקיים:

$$\tilde{z} = z_1 \dots z_j \varepsilon z_{j+1} \dots z_{k-1} \quad (\text{א})$$

$$q_0, \dots, q_j \in Q_1 \quad (\text{ב})$$

$$q_{j+1}, \dots, q_k \in Q_2 \quad (\text{ג})$$

$$q_j \in F_1, \quad q_{j+1} \in S_2 \quad (\text{ד})$$

הטענה הזאת נובעת מהבנייה שלנו (לפי איך שהגדרנו את פונק' המעברים). חשבו על זה בבית.

מהטענה נובע כי $z_1 \dots z_j \in L_1$ ו- $z_{j+1} \dots z_{k-1} \in L_2$ ולכן $z = z_1 \dots z_{k-1} \in L_1 L_2$.

מ.ש.ל.

סגור קליני

$$L^* = \{x_1 \dots x_k : k \geq 0, x_i \in L\}$$

נניח $N = (Q, \Sigma, \delta, S, F)$ אסל"ד ללא מעברי ε המקבל את L .

נסיון ראשון:

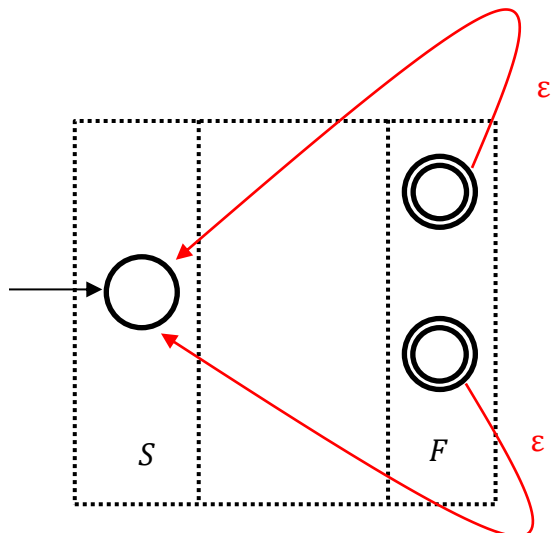
האם מקבל את L^* ?
לא בהכרח מקבלים $\dots \varepsilon$

מה אם נהפוך כל $q \in S$ למקבל?
זה יכול לגרום שנקבל מילים שהם לא בשפה,
כי יתכן שריצה של האוטומט המקורי מתחילה
במצב תחילי, "מטיילת" קצת ואז מסיימת חזרה
במצב תחילי שהוא לא מקבל ולכן המילה לא מתקבלת

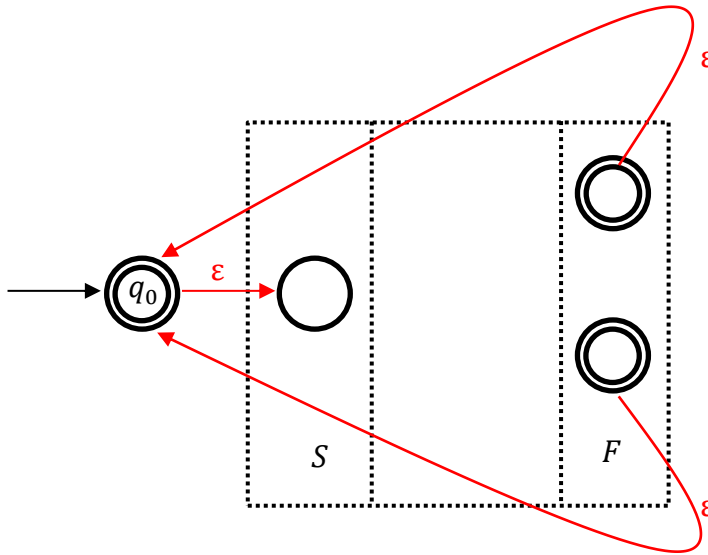
שאלה: אולי נוסיף עוד מצב תחילי חדש
שהוא יהיה גם מקבל?

תשובה: זה יעבוד. עכשיו נראה תיקון אחר

תיקון:

פורמלית נגדיר $N' = (Q', \Sigma, \delta', S', F')$ כאשר:

$$\begin{aligned} Q' &= Q \cup \{q_0\} & \bullet & \text{(עבור } q_0 \notin Q) \\ F' &= F \cup \{q_0\} & \bullet \\ \delta'(q, \sigma) &= \begin{cases} \delta(q, \sigma) & , q \in Q \text{ \& } \sigma \in \Sigma \\ \{q_0\} & , q \in F \text{ \& } \sigma = \varepsilon \\ S & , q = q_0 \text{ \& } \sigma = \varepsilon \end{cases} & \bullet \end{aligned}$$

הוכחת נכונות דומה לשרשור. עשו זאת בעצמכם!

ביטויים רגולריים

לעיתים נרצה לתאר שפה רגולרית באמצעות ביטוי המשתמש בפעולות בסיסיות באופן אנלוגי לביטוי אריתמטי. אבני הבניין יהיו שפות מאוד פשוטות ונרכיב בעזרת פעולות רגולריות ביטויים מורכבים יותר.

הגדרה: ביטויים רגולריים (ב"ר) מוגדרים בצורה רקורסיבית:

שפה $L(R)$ שהביטוי מייצג	ביטוי רגולרי R	
\emptyset	\emptyset	אורך 1
$\{\varepsilon\}$	ε	
$\{a\}$	a עבור $a \in \Sigma$	
$L(R_1) \cup L(R_2)$	R_1, R_2 עבור ב"ר $(R_1 \cup R_2)$	אורך < 1
$L(R_1) L(R_2)$	R_1, R_2 עבור ב"ר $(R_1 R_2)$	
$L(R)^*$	R עבור ב"ר (R^*)	

סימון: $R(\Sigma)$ כל הביטויים הרגולריים מעל Σ

הערה: ניתן להשמיט סוגריים לפי סדר הקדימות הבא:

- * קודם לכל (אנלוגי לחזקה)
- אח"כ שרשור (אנלוגי לכפל)
- לבסוף איחוד (אנלוגי לחיבור)

דוגמאות:

$$a \cup b^* = a \cup (b^*) \quad , \quad ab^* \neq (ab)^*$$

עוד דוגמאות:

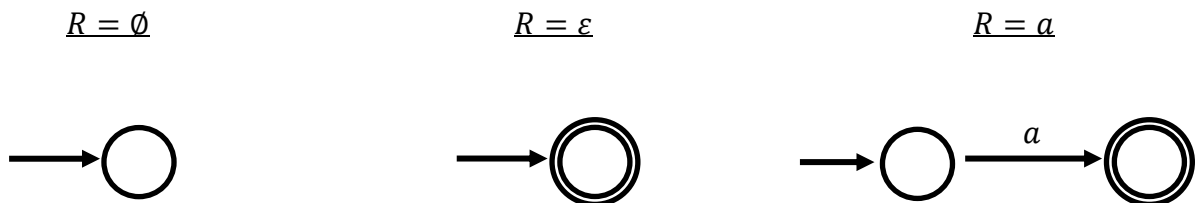
- התו שלישי מהסוף הוא 1: $(0 \cup 1)^* 1 (0 \cup 1) (0 \cup 1) = (0 \cup 1)^* 1 (0 \cup 1)^2$
- מס' 1 זוגי: $(0 \cup 10^* 1)^*$
- מס' 1 אי-זוגי: $(0 \cup 10^* 1)^* 10^*$

שימוש נפוץ בסקריפטים וחיפוש מחרוזות

משפט: שפה ניתנת לתיאור ע"י ביטוי רגולרי אם"ם היא רגולרית

\Rightarrow בהינתן ביטוי רגולרי נבנה אסל"ד.

באינדוקציה על אורך הביטוי R . בסיס:

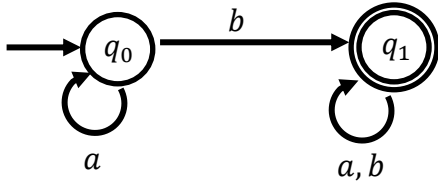
עבור ביטויים באורך לפחות 2 יש שלוש אפשרויות:

$$R_1^* \quad R_1 R_2 \quad R_1 \cup R_2$$

כאשר באינדוקציה ל- R_1, R_2 יש אסל"ד ולכן צעד האינדוקציה נובע מהסגירות לפעולות רגולריות.

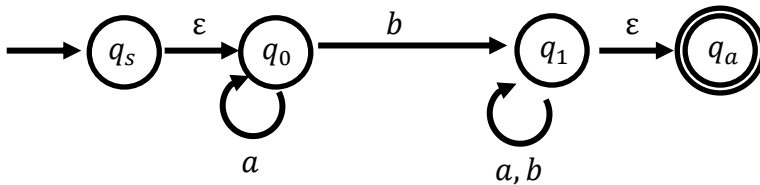
⇐ בהינתן שפה רגולרית ניתן לבנות ביטוי רגולרי. לא נוכיח.

אינטואיציה להעשרה בלבד: בהינתן אס"ד, נהפוך אותו בשלבים ל- "אסלד מוכלל" אשר על הקשתות שלו נוכל לרשום גם ביטויים רגולריים ולא רק תווים:

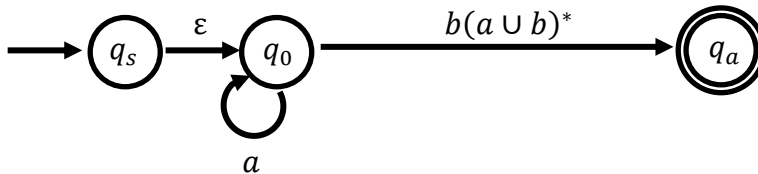

נוסיף שני מצבים:

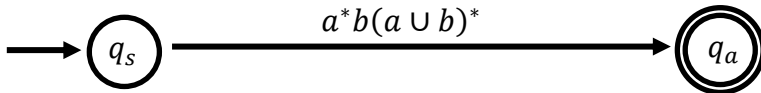
- מצב תחילי q_s עם מעבר ε ממנו למצב התחילי הקודם
- מצב מקבל q_a עם מעברי ε אליו מכל מצב מקבל קודם

אחד אחרי השני, "ניפטר" מכל מצב $q \in Q \setminus \{q_a, q_b\}$, על ידי כך שנמחוק אותו ואז "נתקן" את האוטומט על ידי שינוי הביטויים הרגולריים במעברים אליו וממנו.

ואז

בצורה יותר כללית, כאשר אנחנו רוצים "להיפטר" ממצב $q \in Q \setminus \{q_a, q_b\}$, לכל $q_i, q_j \in Q \setminus \{q\}$ נסמן:

- R_1 הביטוי הרגולרי עבור המעבר מ- q_i ל- q (יתכן $R_1 = \emptyset$)
- R_2 הביטוי הרגולרי עבור המעבר מ- q לעצמו (יתכן $R_2 = \emptyset$)
- R_3 הביטוי הרגולרי עבור המעבר מ- q ל- q_j (יתכן $R_3 = \emptyset$)
- R_4 הביטוי הרגולרי עבור המעבר ישירות מ- q_i ל- q_j (שלא דרך q , יתכן $R_4 = \emptyset$)

לאחר מחיקת המצב q , נתקן את המעבר מ q_i ל- q_j להיות הביטוי הרגולרי $(R_1)(R_2)^*(R_3) \cup (R_4)$

בסופו של דבר נשאר עם "אוטומט מוכלל" כזה המכיל רק את שני המצבים q_a, q_b . הביטוי הרגולרי שמופיע על הקשת היחידה שמחברת בין שני המצבים האלה הוא הביטוי הרגולרי שמתאים לאוטומט שהתחלנו ממנו.